

A szkizofrénia-spektrum zavarok

Kognitív neuropszichiátria kurzus, 2018

Kéri Szabolcs

BME Kognitív Tudományi Tanszék

Támpontok

- A szkizofrénia-spektrum zavarok definíciója és tünetei
- Előfordulás, kockázati tényezők
- Patomechanizmus
- Neurokognitív modellek:
  1. A neuropszichológiai deficit jellege
  2. Munkamemória és a prefrontalis cortex
  3. Szelf-monitorozás, intencionális cselekvések és a prediktív kódolás
  4. Szemantikus aktivitás
  5. Korai ingerkapuzás és szűrés

1. Tünettan, osztályozás

Diagnózis, tünettan, osztályozás

Pszichózis: a valósággal kialakított kapcsolat súlyos zavara

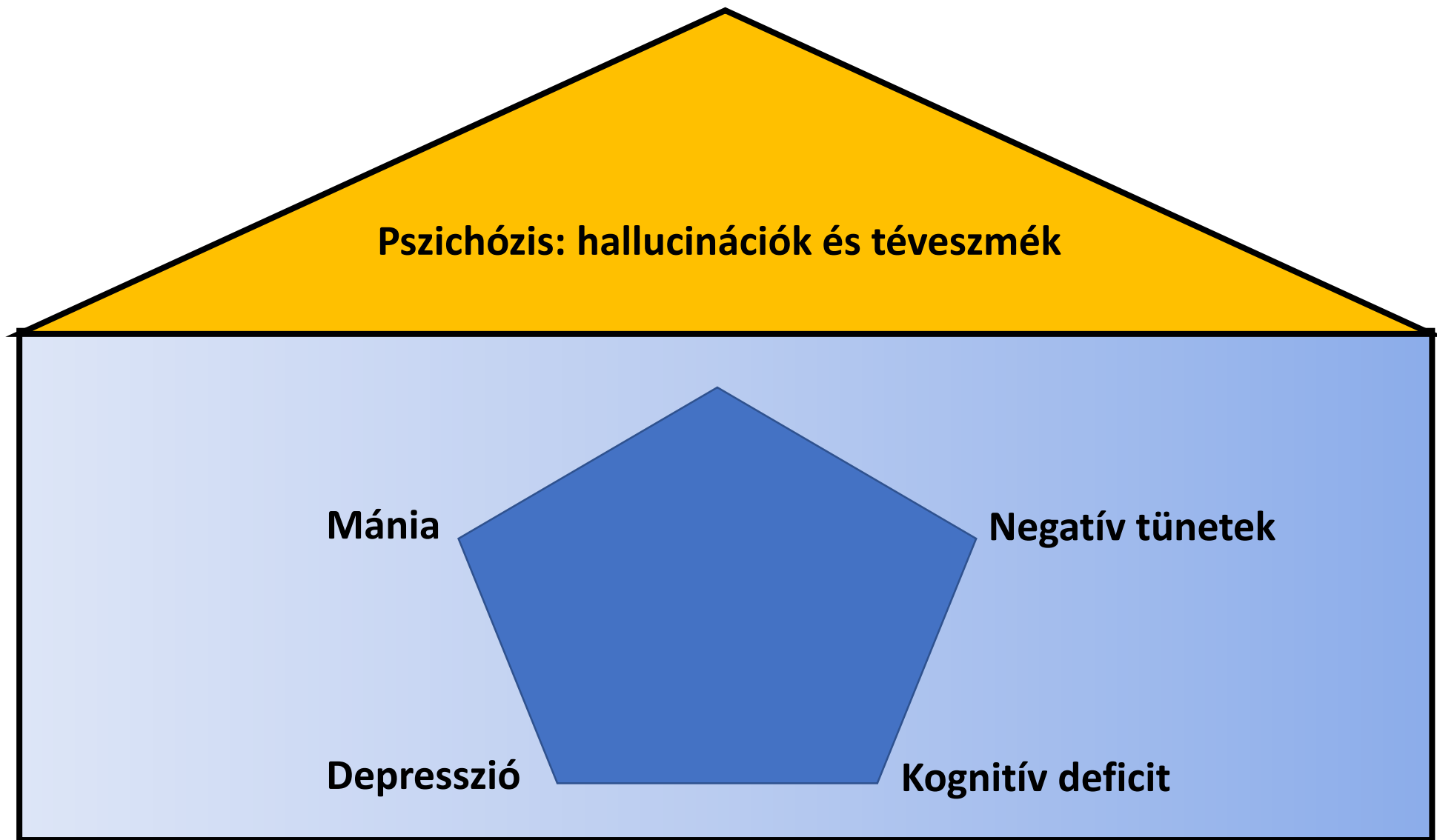
- **Perceptuális szint:** téves észleletek - **illúzió, hallucinációk**
- **Konceptuális szint:** téves gondolatok, hiedelmek – **delusio (doxasma)**
- **Szociális szint:** autisztikus (társas) **izoláció**

Szkizofrénia-spektrum zavarok (DSM-5)

1. Szkizofrénia (>6 hónap)
2. Rövid pszichotikus zavar (<1 hónap)
3. Szkizofreniform zavar (1-6 hónap)
4. Szkizoaffektív zavar (emocionalitást érintő tünetekkel, >6 hónap)
5. Delusiv zavar (nem bizarr téveszmék, >1 hónap)
6. Más betegséghez társuló pszichotikus zavar (belgyógyászati és neurológiai betegségek)
7. Pszichoaktív szerek/gyógyszerek által indukált pszichózis

A szkizofrénia DSM-5 kritériumai (2013)

- Legalább 1 hónapig 2 vagy több tünet:
  - Hallucinációk
  - Téveszmék } **Pozitív tünetek**
- **Dezorganizált beszéd**
- **Súlyosan károsodott motoros viselkedés (pl. katatónia, szétesettség)**
- **Negatív tünetek (szegényes beszéd, színtelen érzelmek, visszahúzódás)**
- Legalább az egyik tünet hallucináció, téveszme, vagy dezorganizált beszéd
- A mindennapi működések (személyes, szociális, munkával kapcsolatos) a tünetek jelentkezése előtti időszakhoz képest rosszabbak
- Az **1 hónapos akut** szakaszon túl a tünetek még legalább **5 hónapig enyhébb** formában jelen vannak

Affektív diszreguláció
Gyors kezdet, jobb prognózis

Neurodevelopmentális zavar
Lassú kezdet, rossz prognózis

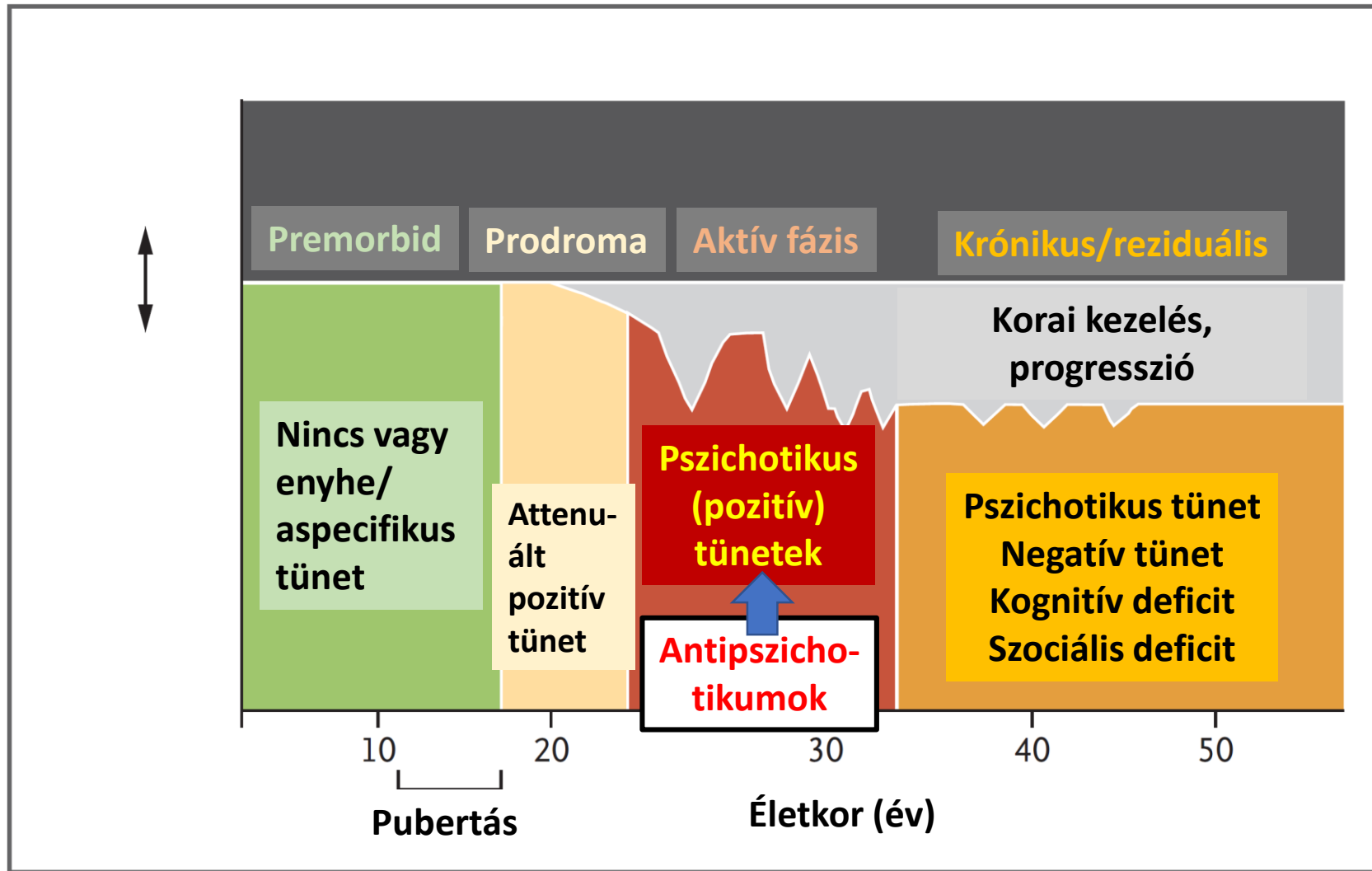
2. Epidemiológia, kóreredet, lefolyás

A szkizofrénia epidemiológiája és etiológiája

- **Gyakoriság:** 0,8-1%, 24 millió eset világszerte
- **Férfi-nő arány:** 1,5-1
- **Tipikus kezdet:** férfiak 20-25 év, nők: 25-30 év
- **Prognózis:** 20 évvel rövidebb várható élettartam, 30-40% jó terápiás válasz, 25% öngyilkossági kísérlet
- **Kockázati tényezők:**
  - öröklődés (80%) – poligénes, gyakori és ritka génpolimorfizmusok, átfedések (pszichotikus bipoláris zavar, autizmus, neurodevelopmentális zavarok)
  - apai életkor
  - pre-/perinatális károsodás
  - nagyvárosi környezet, bevándorlók
  - cannabis
  - alacsonyabb gazdasági-társadalmi státusz, diszfunkcionális családi környezet (kötődéseméletek, a szelf fejlődése)

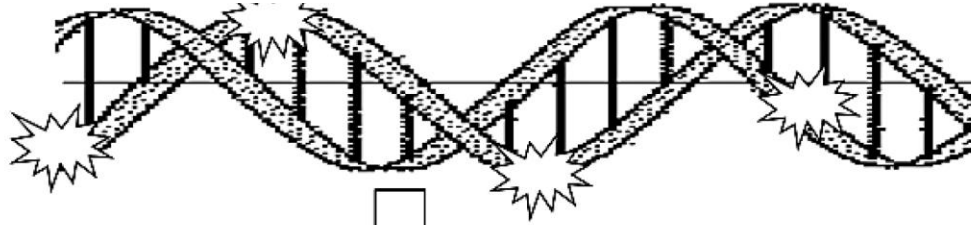

A szkizofrénia lefolyása

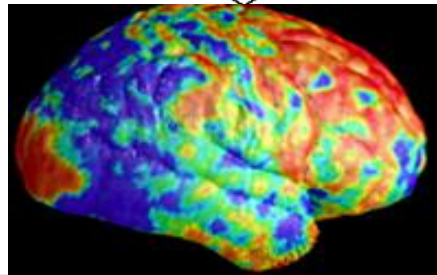

A szkizofrénia háromcsapás („three hit”) elmélete

Genetikai sérülékenység

Első csapás (embrionális, perinatális)
(fertőzés, nutríció, szülési trauma, hipoxia)

Neurodevelopmentális eltérések

Második csapás (adoleszcens, fiatal felnőtt)
(idegfejlődés, pszichoszociális stressz, cannabis)

Harmadik csapás
(inadekvát kezelés, stressz)

Rekurrens
epizódok

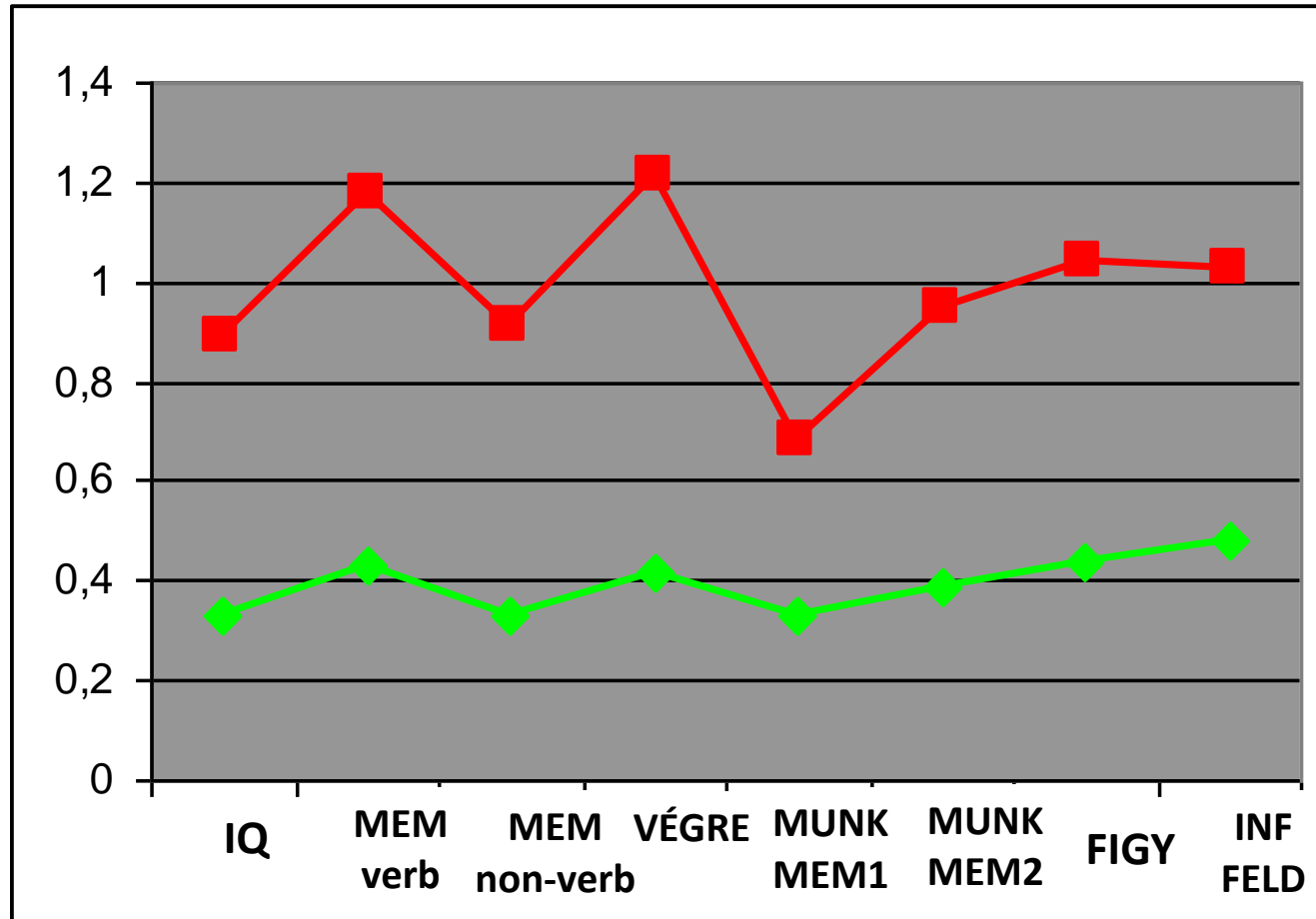
Súlyosbodó negatív tünetek,
szociális deficit

- Mesolimbikus: DA↑ (poz)
- Mesofrontalis: DA↓ (neg)
- Atipikus sejtlokalizáció
- Piramissjet méret, denzitás, dendritfa
- Parvalbumin+ GABA-erg interneuronok
- Glutamát (NMDA receptor hipofunkció)
- Volumencsökkenés az asszociációs neocortexben, PFC
- Hippocampalis komplex
- Immunológiai eltérés

3. A pszichózisok neurokognitív modelljeinek áttekintése

A neuropszichológiai deficit súlyossága és karakterisztikája szkizofrén betegeknél és testvéreiknél

d:
a betegek,
testvéreik
és a kontrollok
átlagai közötti
különbség
és a szórás
hányadosa

Endofenotípus:

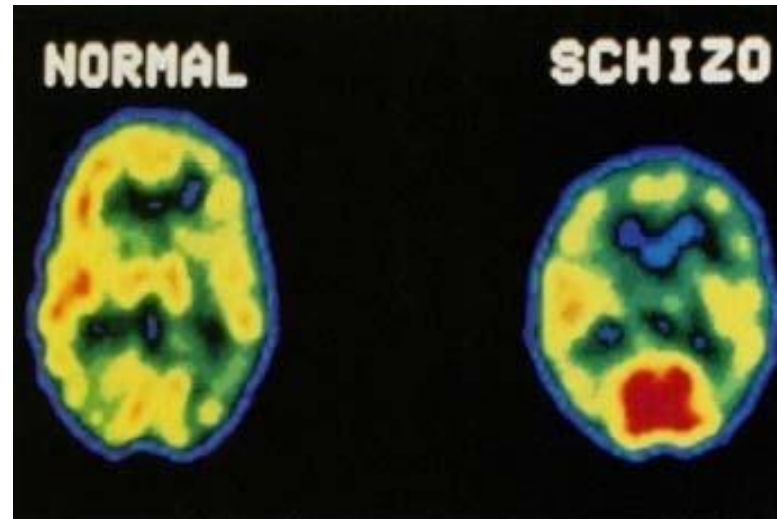
- Nem beteg biológiai rokonoknál is kimutatható
- Genetikai háttérrel szoros kapcsolatot mutat

MEM verb. – verbális deklaratív memória, MEM non-verb – non-verbális memória, VÉGRE – végrehajtó funkciók, MUNKMEM – munkamemória (1 – fenntartás, 2 – kombinálás), FIGY – figyelem (vigilitás), INF FELD – az információfeldolgozás sebessége

Szkizofrénia, hipofrontalitás és a nyolcvanas évek

Daniel Weinberger

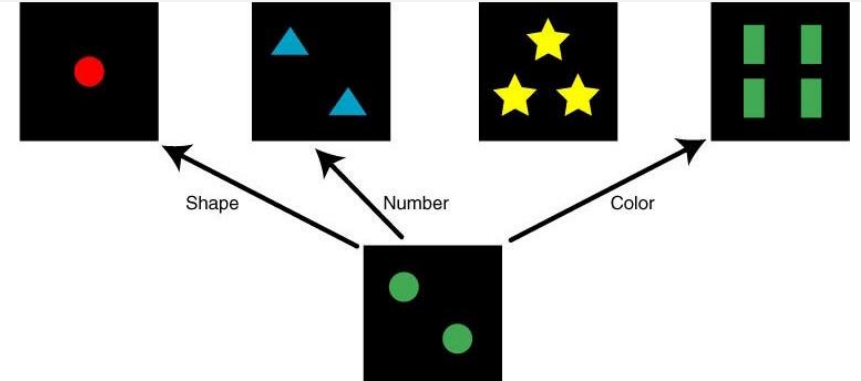

Csökken prefrontalis aktiváció
szkizofréniaiban a WCST alatt
(pozitron emissziós tomográfia, PET)

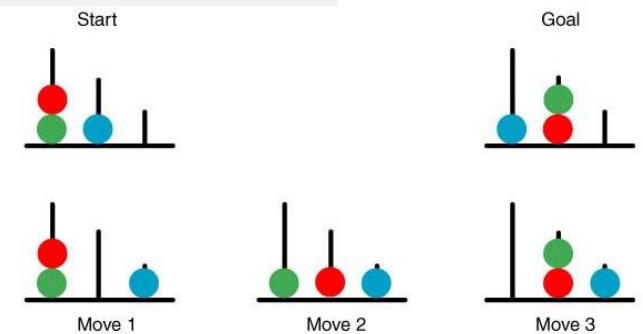
Stroop

BLUE

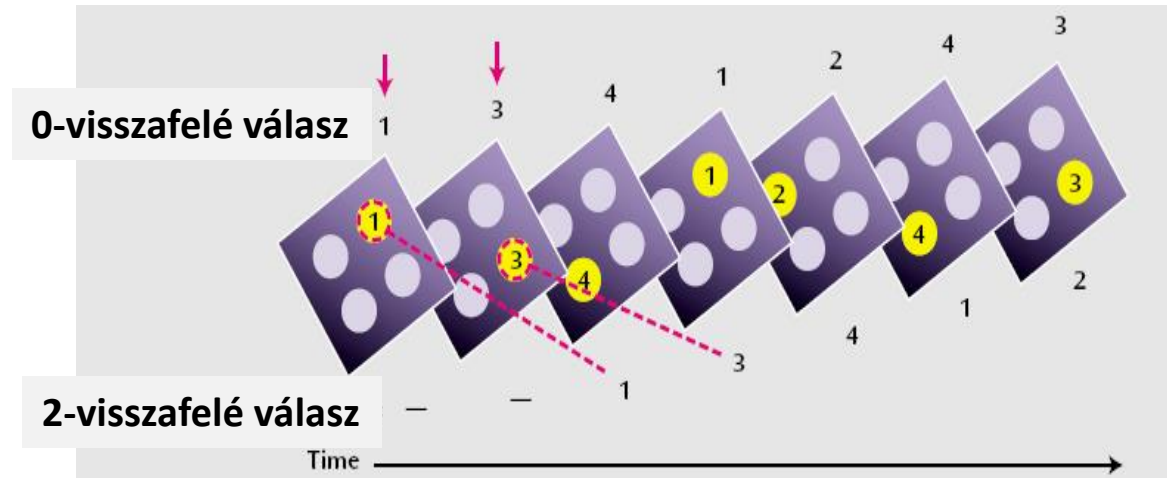
Wisconsin Card Sorting Test (WCST)

Tower of London

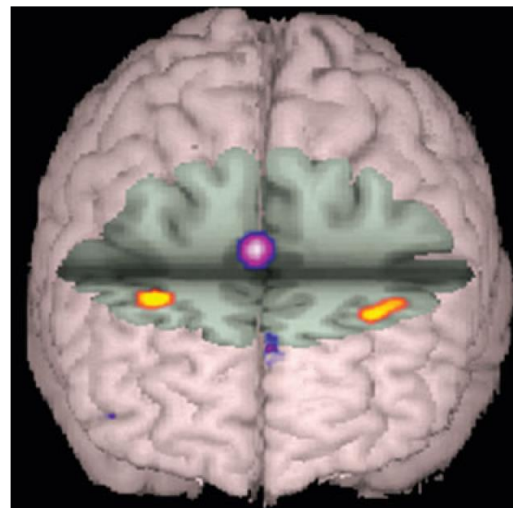
Az *n*-visszafelé feladat: munkamemória szkizofréniában

„0 visszafelé”: nyomja meg a megjelenő számnak megfelelő gombot!

„1 visszafelé”: nyomja meg az eggyel ezelőtti számnak megfelelő gombot!

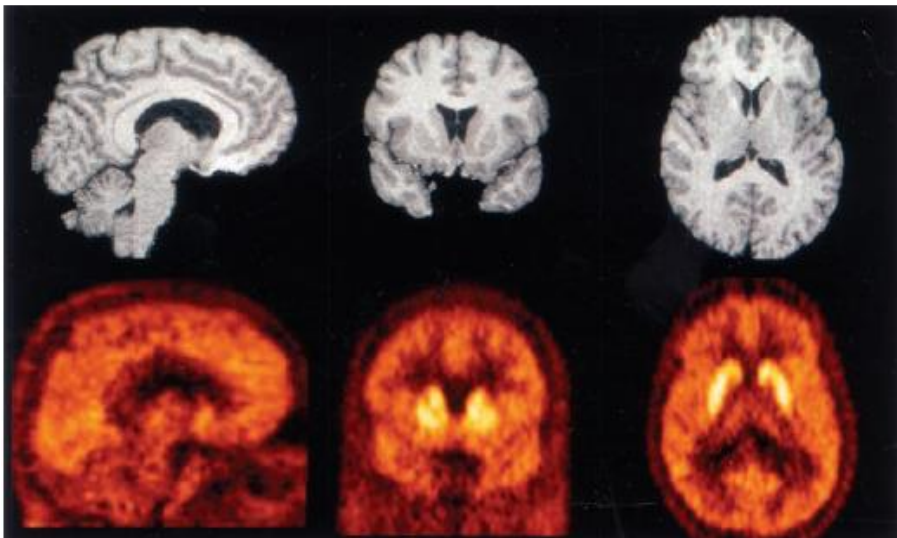
„2 visszafelé”: nyomja meg a kettővel ezelőtti számnak megfelelő gombot!

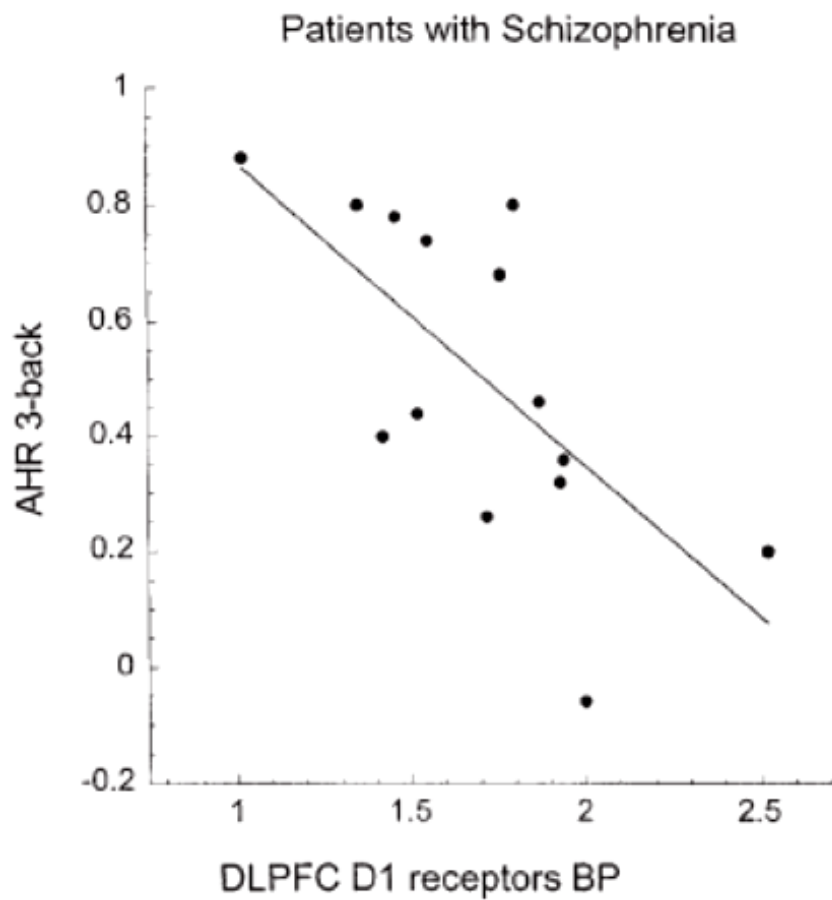
- Lateralis prefrontalis ↓

- Anterior cingulum & frontopolaris cortex ↑

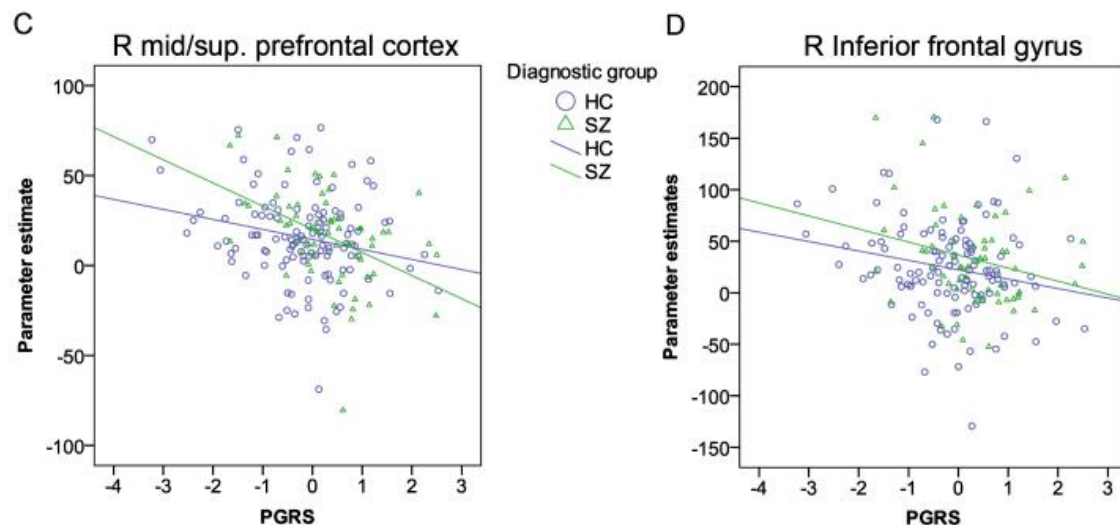
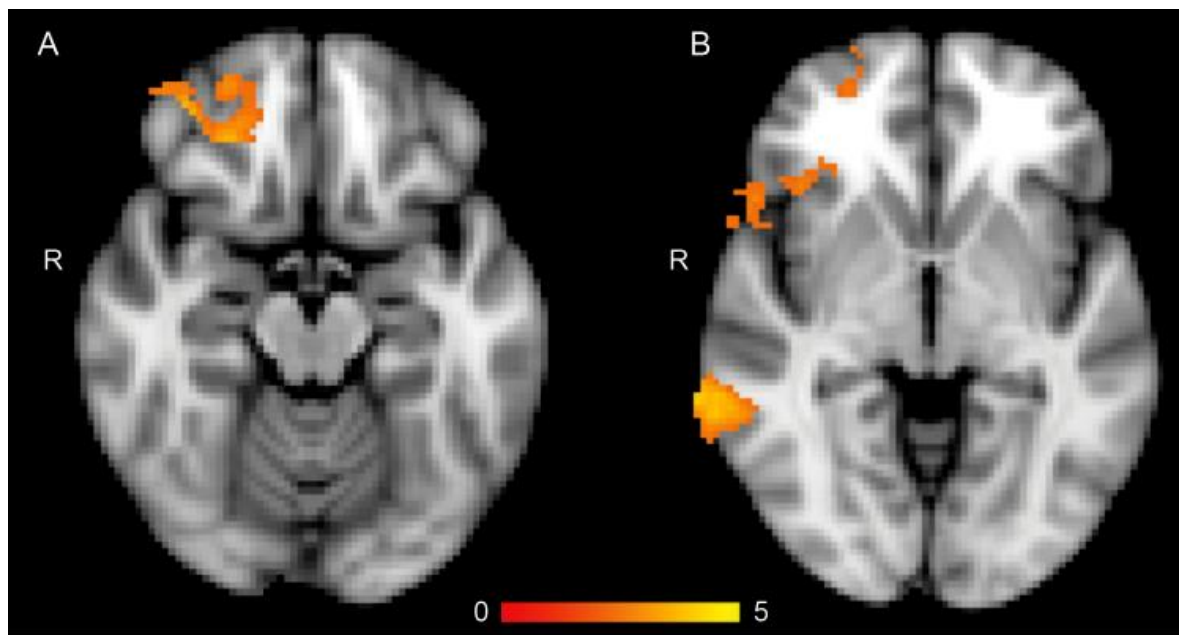
Dopamin D1 receptorok a PFC területén és az *n-visszafelé* teljesítmény

Abi-Dargham, 2003

Szkizofrénia poligénes kockázati pontszám és a PFC aktivációja *n-visszafelé* feladat alatt

Klasszikus megközelítés:

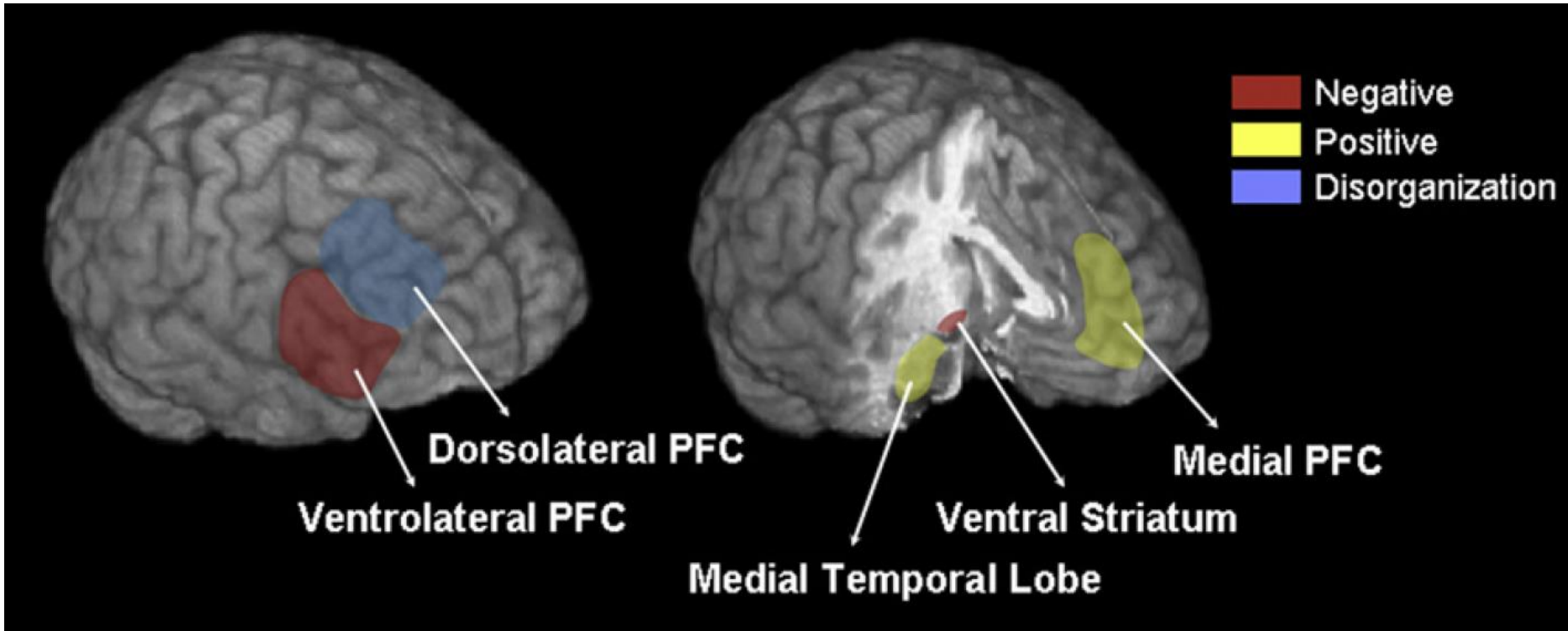
- Egy kandidáns gén ismert funkcióval (pl. **katekol-O-metiltranszferáz, COMT**)
- Kis minta

Új megközelítés:

- Teljes genomra kiterjedő asszociációs vizsgálattal igazolt kockázati génvariánsokból számított pontszám
- Egyes variánsok funkciója nem pontosan ismert
- Nagy minta

A pszichózis tünetei és az agyi aktiváció összefüggései neuropszichológiai tesztek alatt

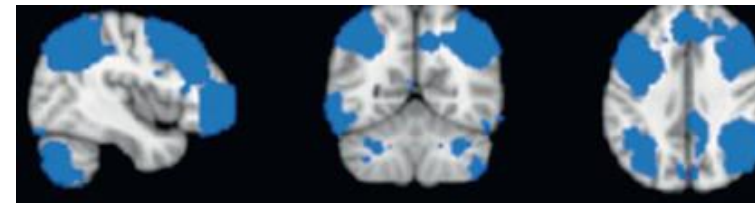

25 funkcionális képalkotó vizsgálat meta-analízise: executiv működések, memória, nyelv, érzelemfeldolgozás, jutalom és kondicionálás (Gohar et al., 2009)

A pszichózisok neurokognitív modellje

I. **Pozitív pszichotikus tünetek:** szelf-monitorozás, korai ingerkapuzás/integráció

- AC/DLPFC - temporo-parietalis diszkonnekció
- Finom szenzoros dezintegráció

II. **Gondolkodás formai zavarai:** szemantikus aktivitás

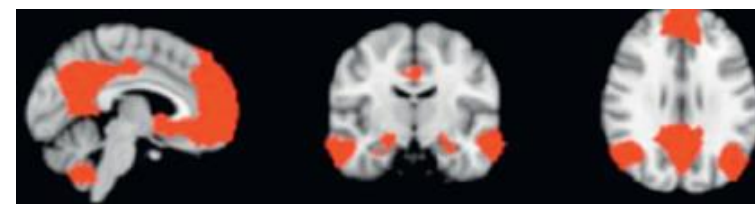
- AC/DLPFC - lateralis temporalis cortex (kiterjesztett Wernicke)

III. **Negatív és motoros tünetek:** intencionális cselekvések

- fronto-striatalis kapcsolatok

IV. **Affektív-szociális deficit:** mentalizáció, érzelemfelismerés/szabályozás

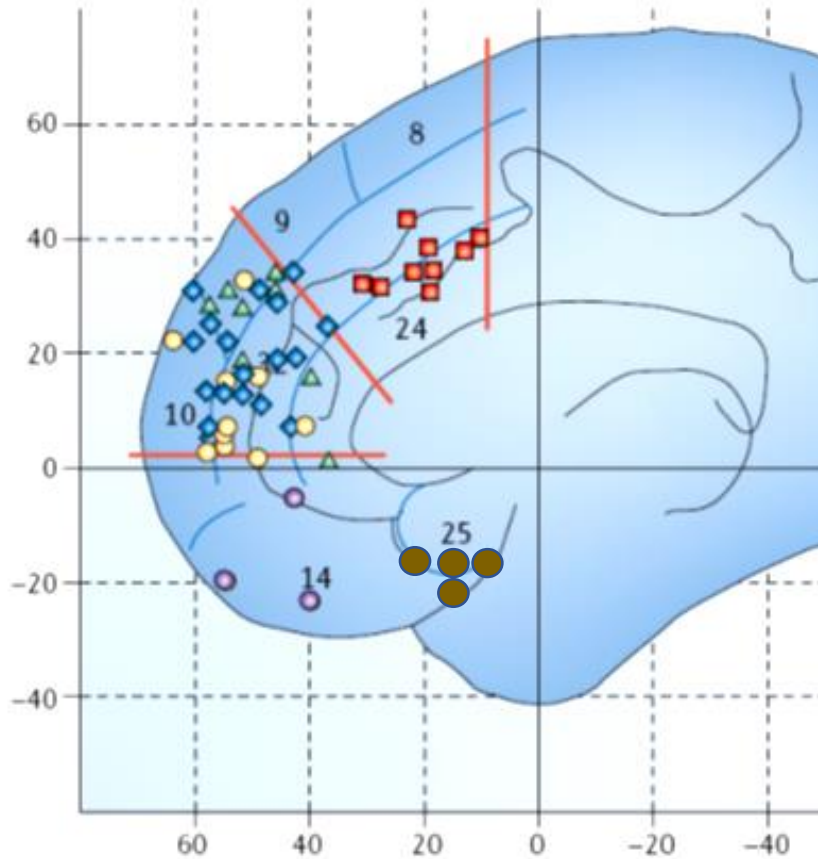
- Medialis PFC, subgenu cingulum, amygdala

AC = anterior cingulum

DLPFC = dorsolateralis prefrontalis cortex

Az anterior medialis agyi területek funkcionális szerveződése

Medialis PFC: area 9, 10

Cingulum: area 24, 25 + orbitofrontalis régió, area 14

Cselekvések monitorozása

Szelffel kapcsolatos tudás

Személypercepció

Mentalizáció

Jutalom/büntetés kimenetel

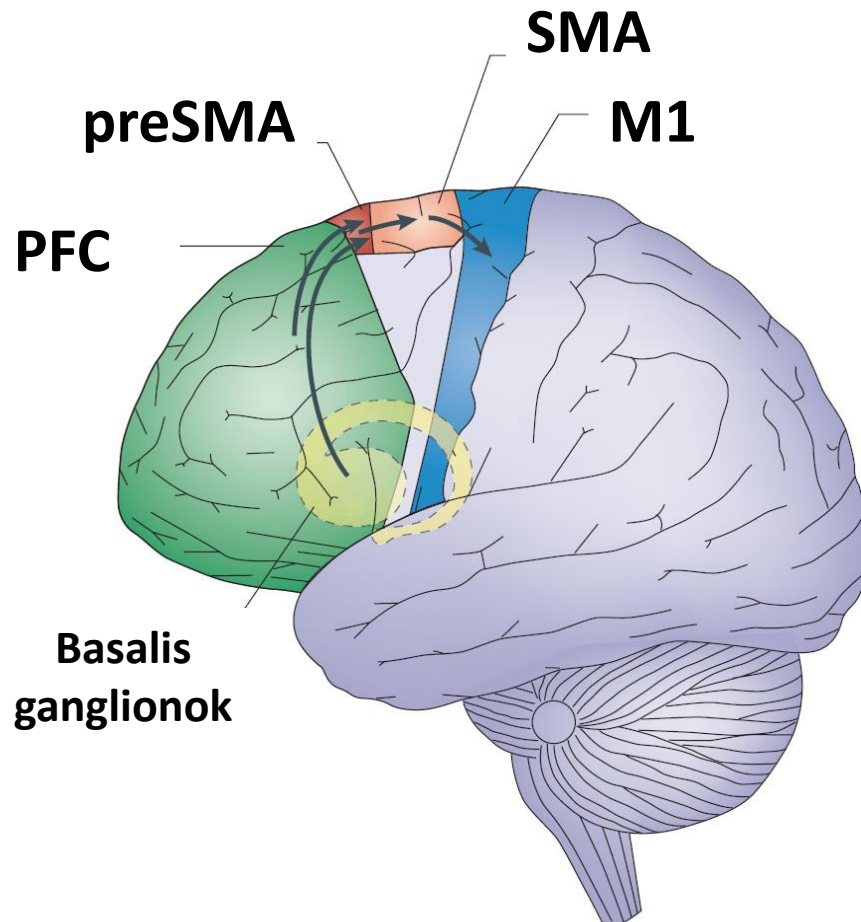
Hangulat szabályozása (subgenu régió, area 25)

3. NEUROKOGNITÍV MODELLEK

3.1. Intencionális cselekvések, szelf-monitorozás, prediktív kódolás

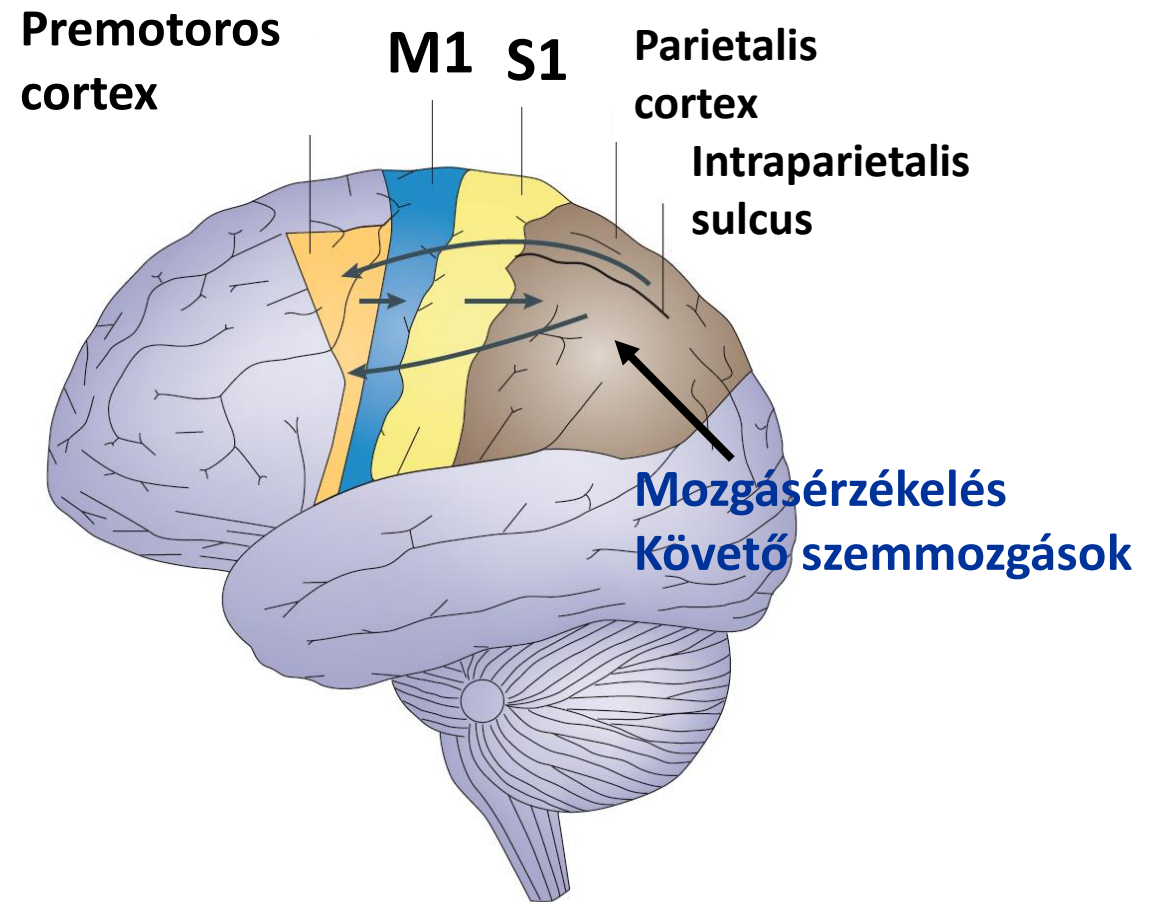
Intencionális cselekvés

(pl. egy csésze megkeresése)

Ingervezérelt cselekvés

(pl. egy előttünk lévő csésze megragadása)

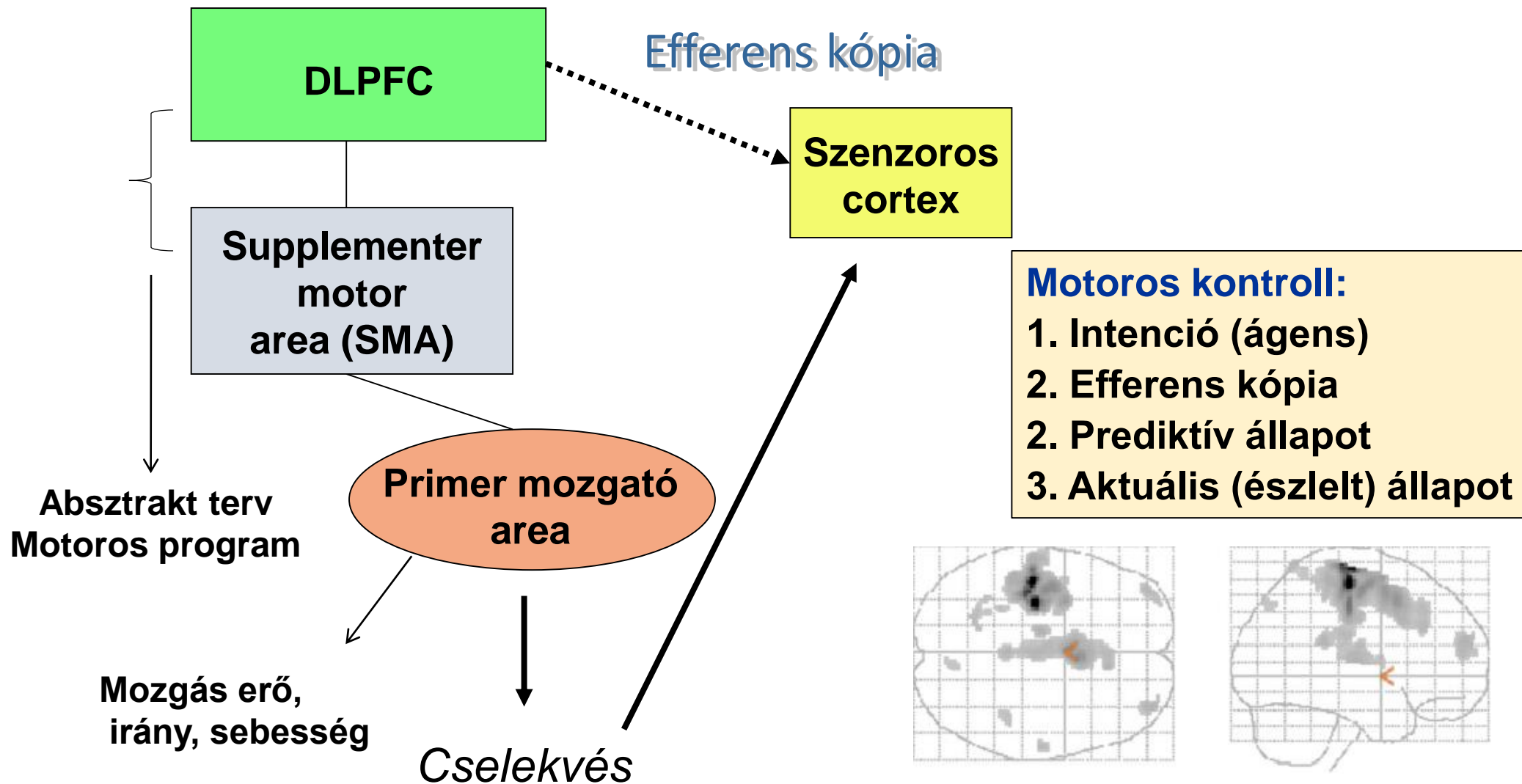

SMA – suplementer motoros area

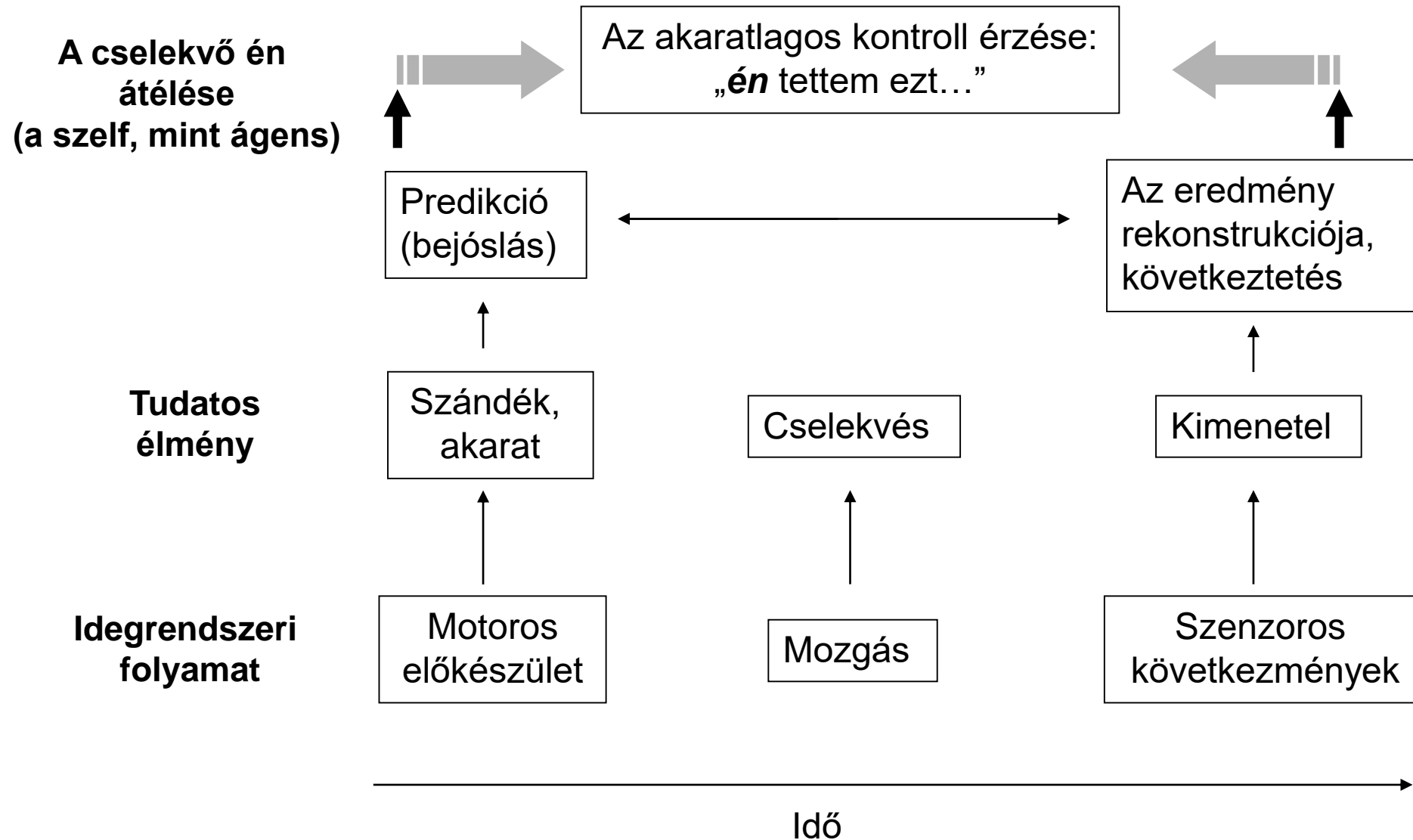
M1 – primer mozgató area

S1 – primer somatosensoros area

A motoros programok kivitelezésének prediktív modellje

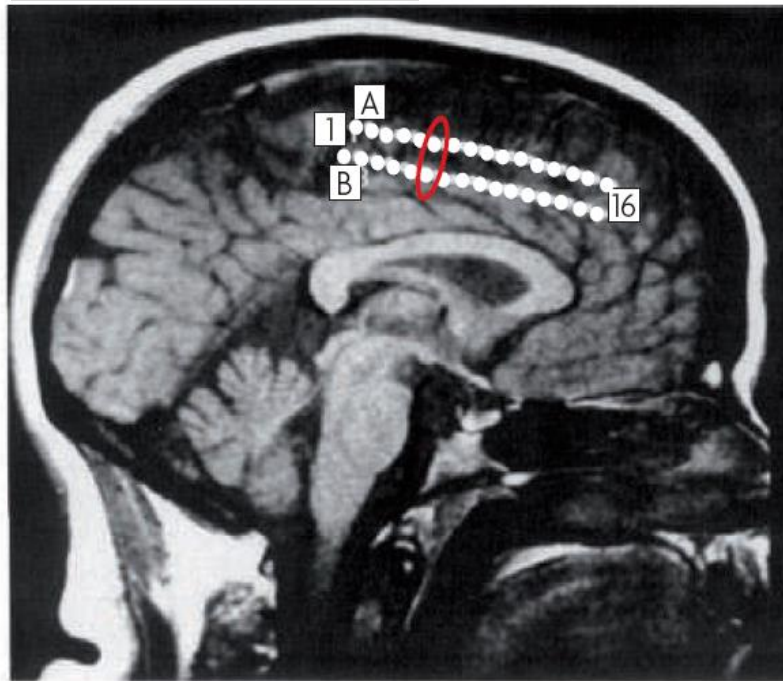
A szelf élményének kialakulása a motoros kontroll révén

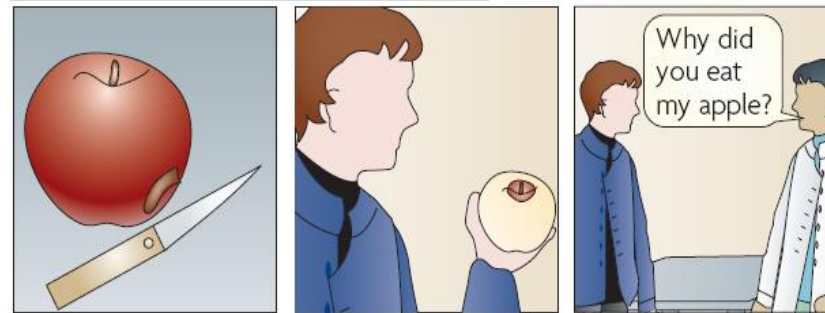
Cselekvés szándék nélkül („alien hand” szindróma): a preSMA léziója és gátló funkciója

preSMA: pre-supplementer motoros area, a mozgásmintázatok szelekciós kapuja

Tudatos szándék

Cselekvések gátlása

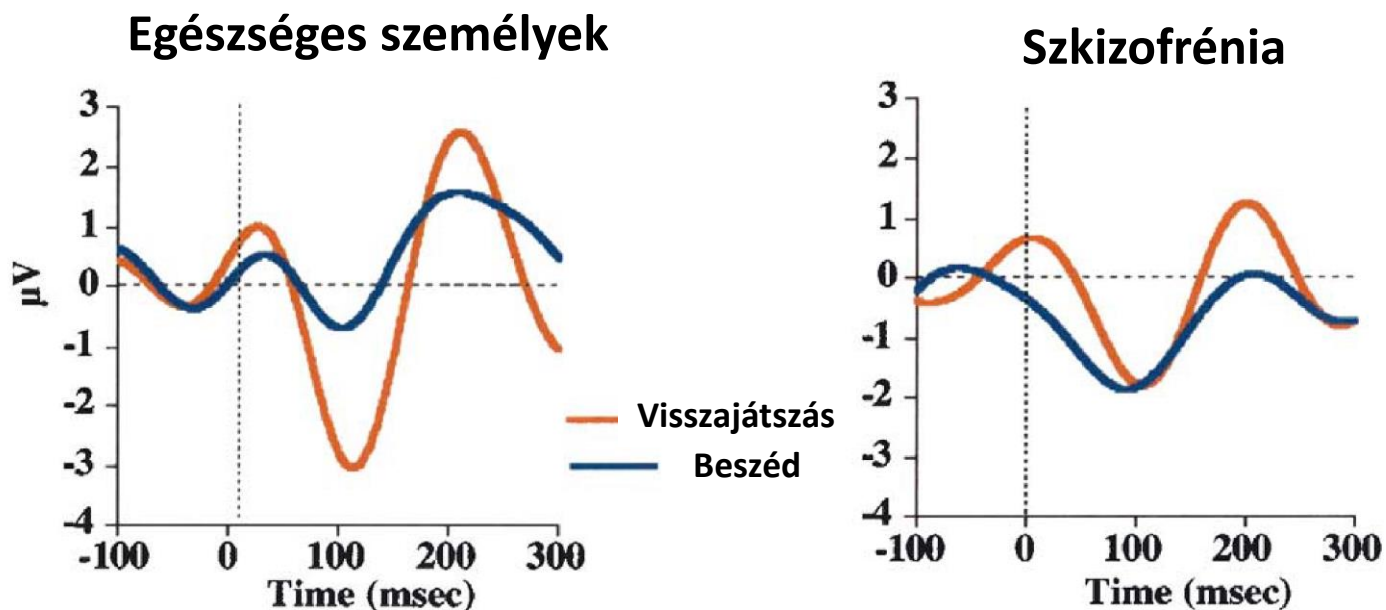
While being tested, patient CU spotted an apple and a knife left on purpose on a corner of the testing desk.

He peeled the apple and ate it. The examiner asked why he was eating the apple.

He replied: "Well ... it was there." "Are you hungry?" "No, well a bit." "Have you not just finished eating?" "Yes." "Is this apple yours?" "No." "And whose apple is it?" "Yours, I think." "So why are you eating it?" "Because it is here."

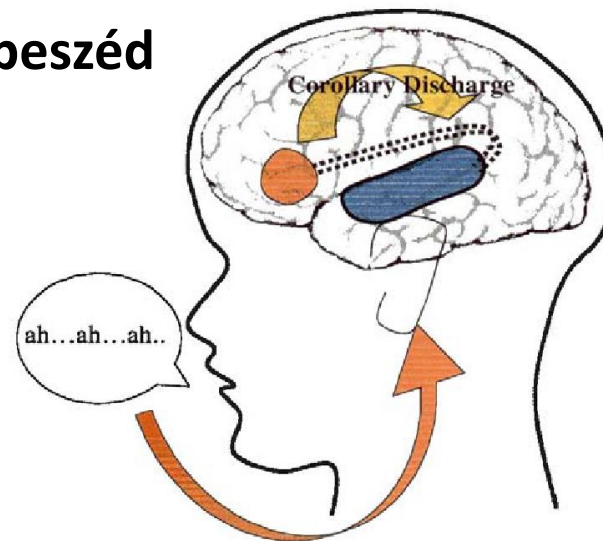

Efferens kópia és a prediktív kódolás: előrecsatolás a motoros területektől a szenzoros területekhez

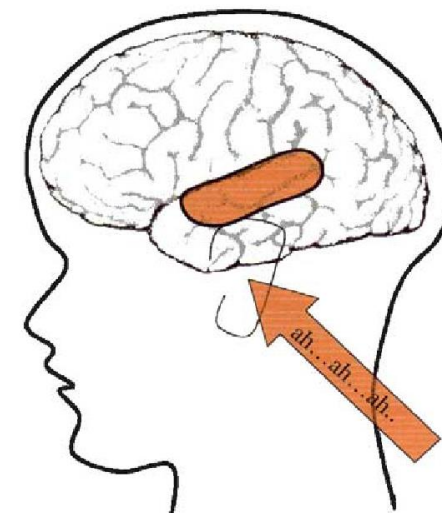

- ↓
- A gondolatok (belső beszéd) idegenné válása és kihangosodása
  - Auditoros hallucinációk
  - Realitás torzítása

Saját beszéd

Visszajátszás

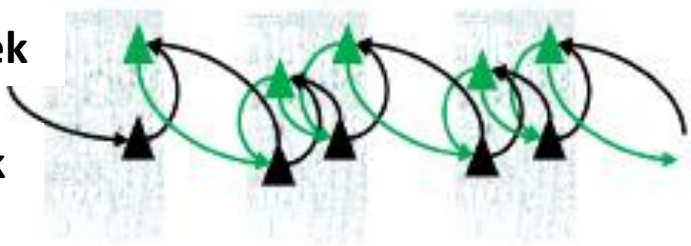

Prediktív kódolás mint hierarchikus Bayes-i inferencia

- **Az agy célja:** a világról modellt kialakítani és annak pontosságát maximalizálni
- **Elemei:**
  - Probabilisztikus (valószínűségi) **prediktor** („prior”, P)
  - Megfigyelt **szenzoros adatok** („likelihood”, L)
  - Legvalószínűbb **észlelet**: L és P összevetésének eredménye („posterior”)
- **Predikciós hiba:** a predikciók és a szenzoros evidencia (P és L) összehasonlításával frissíti a modellt bizonyos precizitással
- **Aktív inferencia:** folyamatos interakció világgal, evidenciák gyűjtése a predikciós hiba minimalizálására
- **Ágensekként** értelmez: a világot megváltoztatja, a szelf a cselekvések következményeiből alakul ki

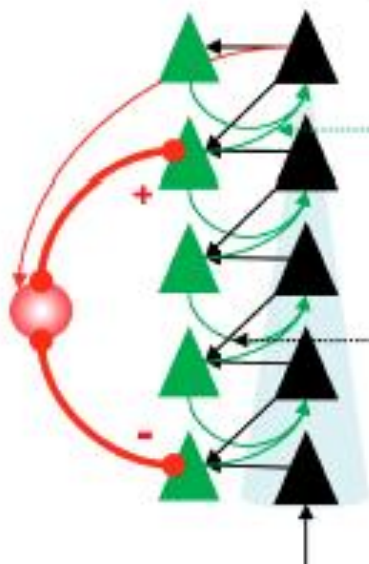
Felső piramissejtek

Mély piramissejtek

- ▲ Predikációs hiba (felszíni piramissejtek)
- ▲ Predikciók (mély piramissejtek)
- Precízió beállítása (dopaminerg sejtek)

Corticalis hierarchia

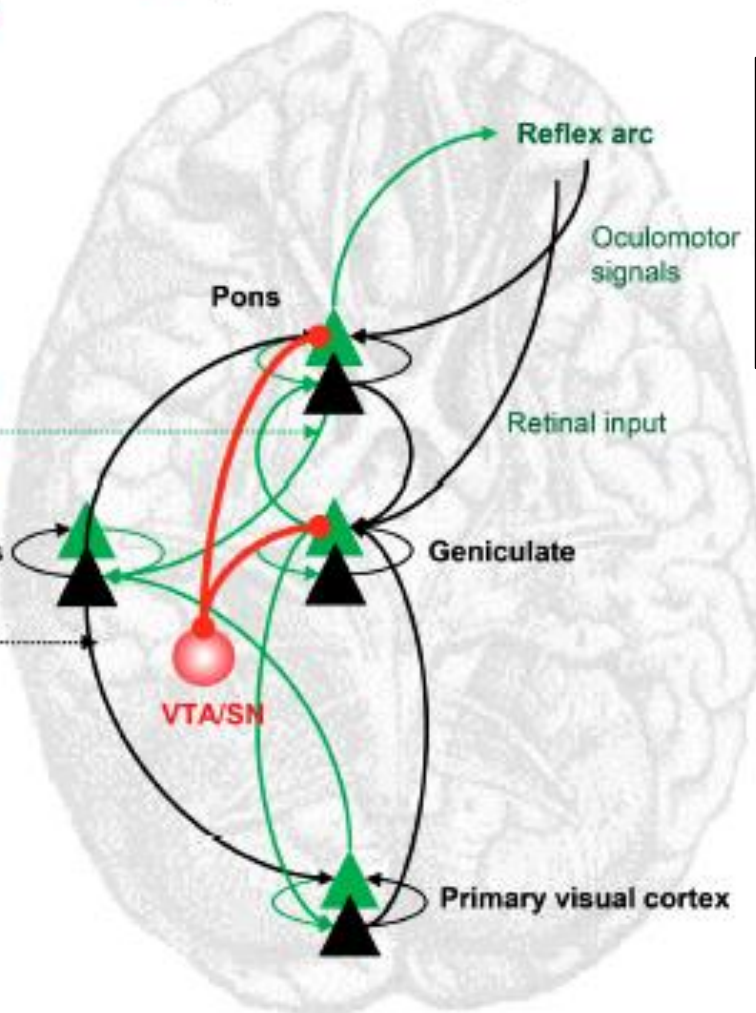

Szenzoros input

Bottom-up/felsőzáró predikációs hiba

Top-down/leszálló predikció

Mesencephalon dopaminerg sejtek: a precízió beállítása

Mozgó célpontot követő szemmozgás: a prediktív kódolás zavarának jelzője szkizofréniában

Prediktív kódolás és a pszichózis pozitív tünetei

HALLUCINÁCIÓ	Észlelet külső inger nélkül	Erős perceptuális <i>prior</i>	Gyenge és erős <i>prior</i> is lehet az információfeldolgozás különböző szintjein
	Beszéd külső ágenstől (gondolat-kihangosodás)	Gyenge konceptuális <i>prior</i> (efferens kópia zavara)	
TÉVESZME	Korai jelentőség-tulajdonítási fázis	Gyenge perceptuális/mentalizációs <i>prior</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Korai következtetés (jump-to-conclusion) - Fluktuáló mentalizáció - Fenygető ingerek kiemelése - Externalizáló, perszonifikáló attribúciók - Gyenge metakogníció
	Fix hiedelem az ellene szóló adatok ellenére	Erős memória konszolidáció és erős konceptuális <i>prior</i>	

3. NEUROKOGNITÍV MODELLEK

3.2. Szemantikus aktivitás

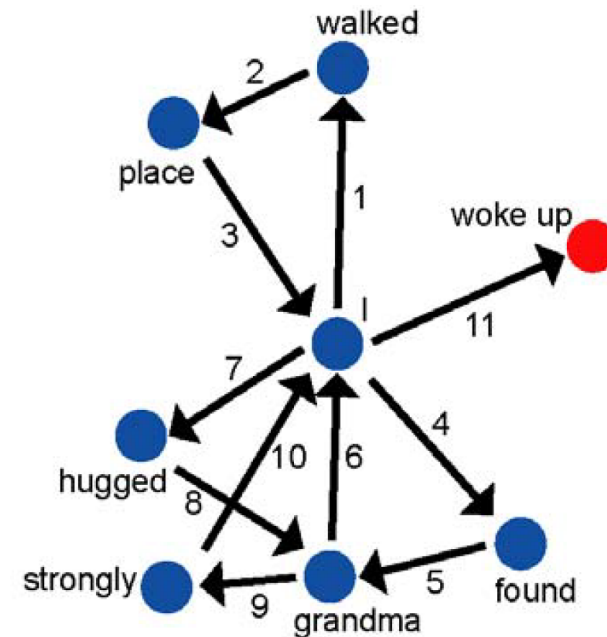
Beszédgráfok, szemantikus hálózat és a gondolkodás formai zavarai

A

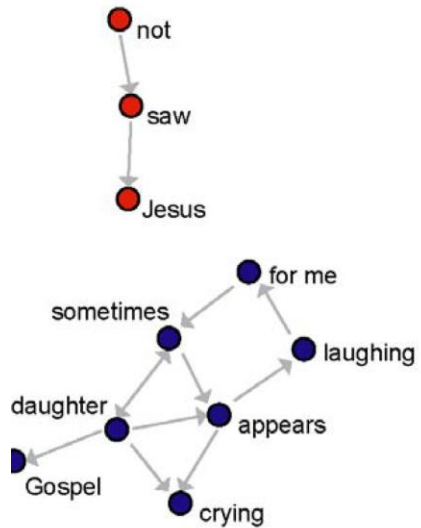
I / walked / into a place, / and I /
found / my grandma. / I / hugged /
her / strongly, / I / woke up.

- About dreaming
- About waking

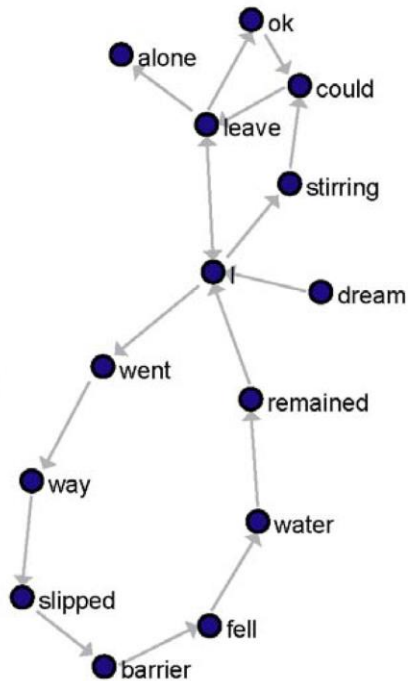
B

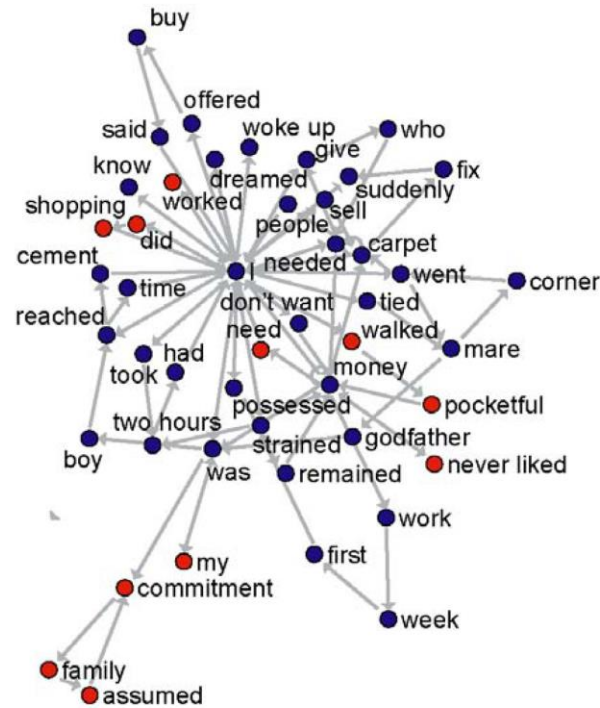
Schizophrenia

Control

Mania

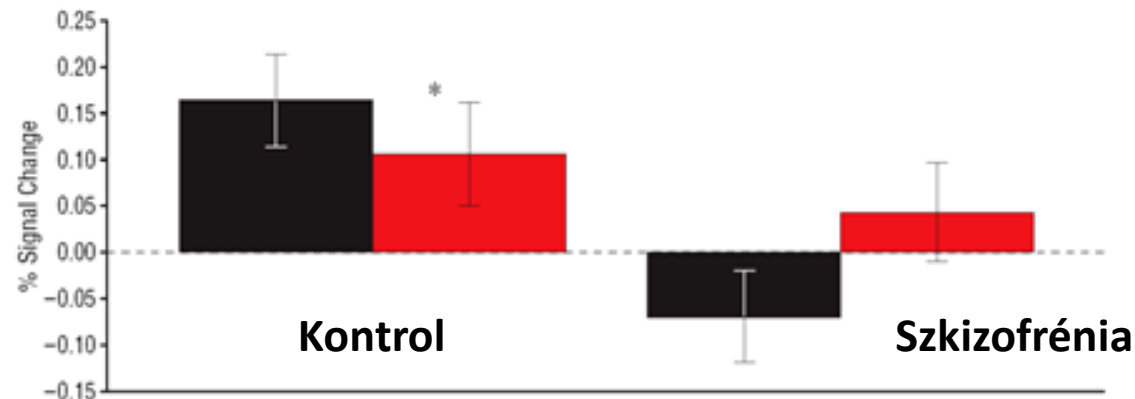
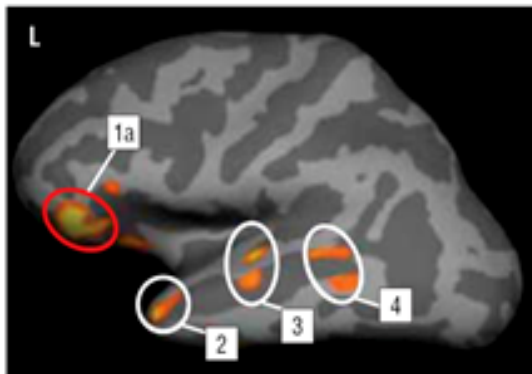
A szemantikus hálózat:

- Pozitív és negatív **mennyiségi eltérés** (nem jellemző pszichózisra)
- **Hiperaktiváció** (gondolatrohanás, mánia)
- **Hipoaktiváció** (blokk, negatív tünetek, depresszió)
- **Dezintegráció** (fellazult asszociációk, inkoherencia, szkizofázia)

Kulcskérdés: a szemantikus hálózat intrinszik zavara vagy az executiv kontroll eltérése?

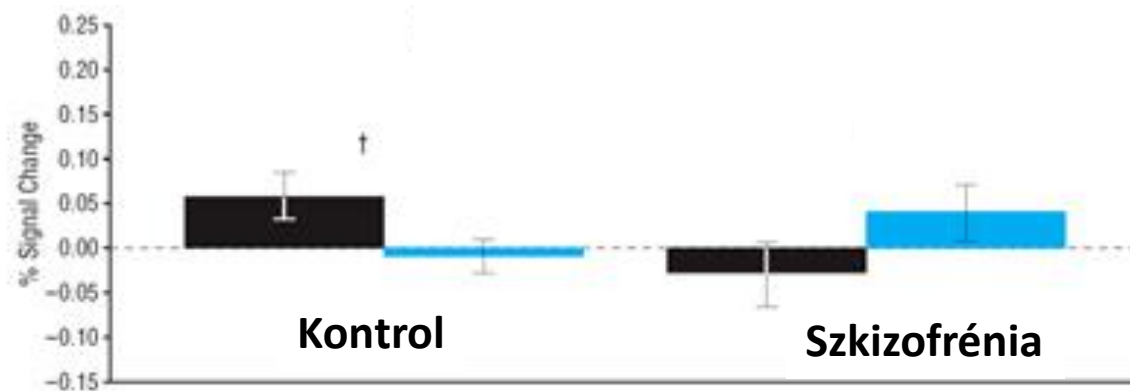
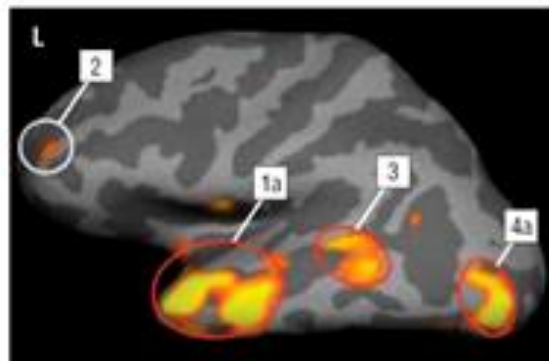
A szemantikus hálózat atípusos aktivációja: inkoherens, dezorganizált gondolkodás

Bal anterior-inferior frontalis gyrus (kiterjesztett Broca)

Szemantikus
kapcsolat
Független
szópárok

Bal superior temporalis cortex (kiterjesztett Wernicke)

Szemantikus
kapcsolat

Fellazult és inkoherens asszociációk: a szemantikailag független szópárok esetén a gátlás kiesése

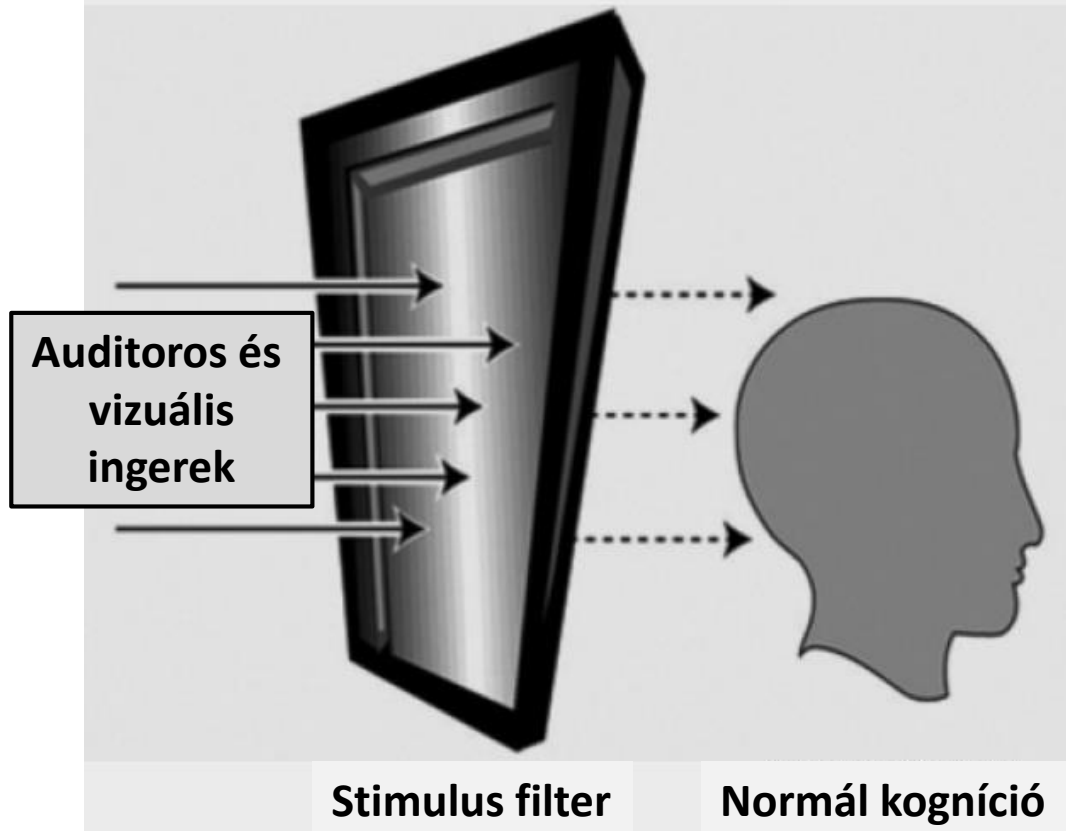

3. NEUROKOGNITÍV MODELLEK

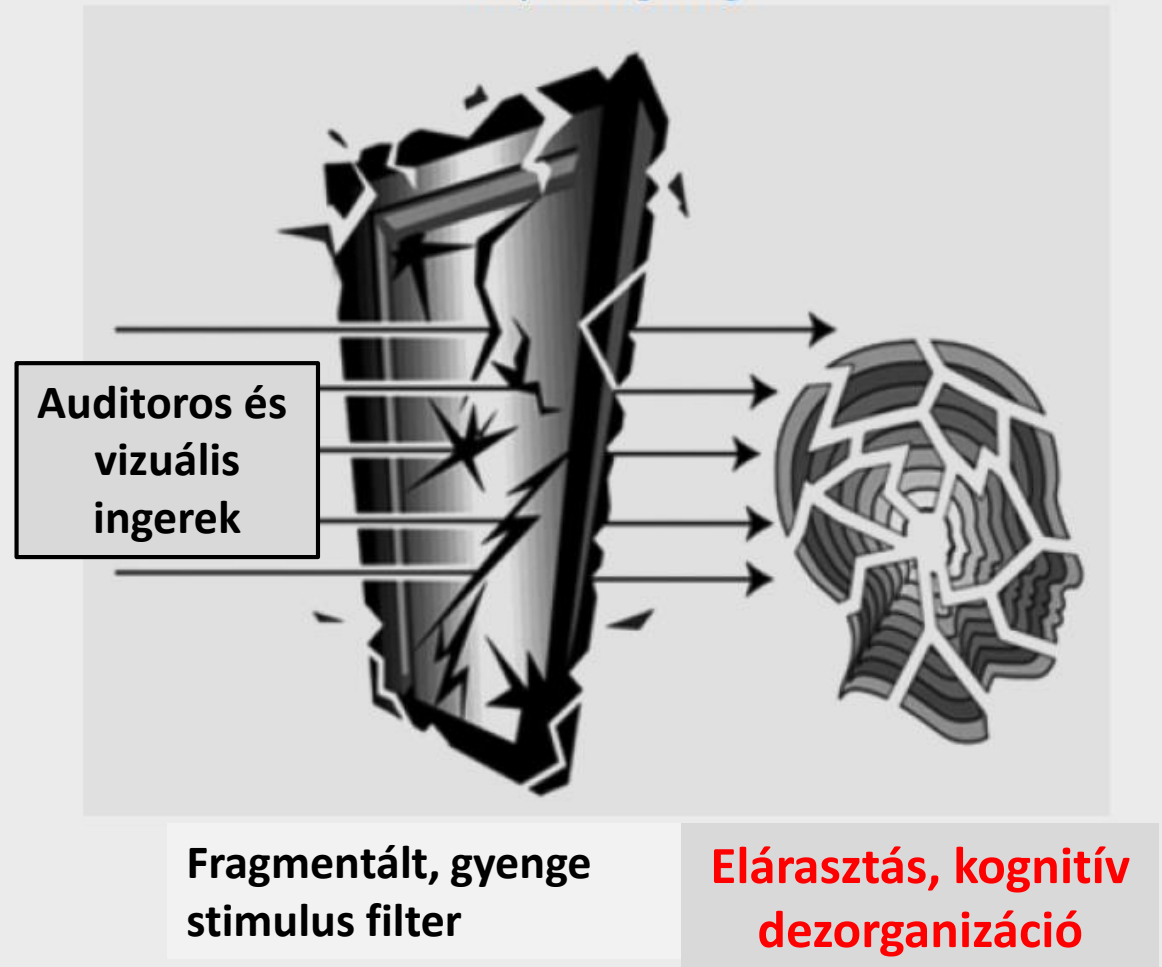
3.3. Korai ingerkapuzás és szűrés

Szenzoros kapuzás egészséges és szkizofrén személyeknél

Intakt kapuzás

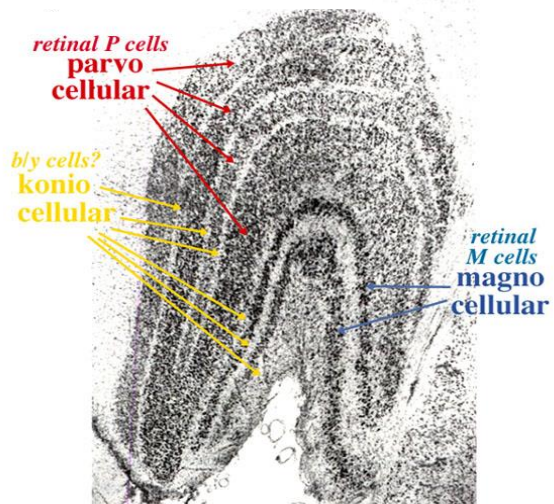
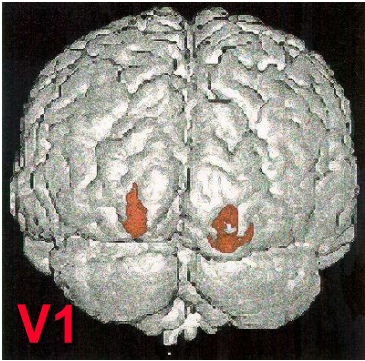

Károsodott kapuzás

Vizuális disztorziók:

A mozgásérzékelésért felelős precorticalis *magnocellularis* pálya abnormalitása

Gratze

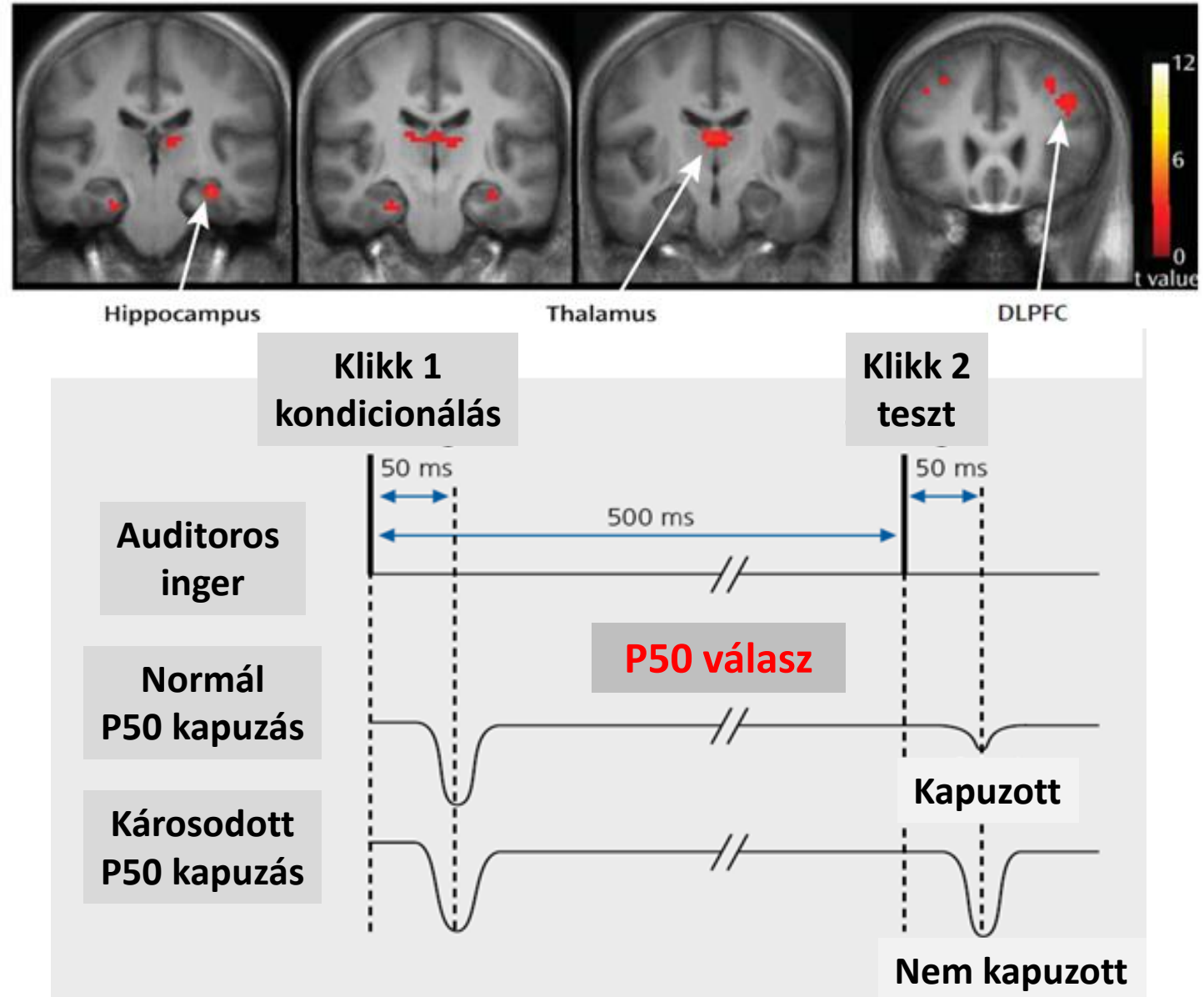
Szenzoros kapuzás és habituáció: P50 és az előfeszítéses gátlás

P50 kiváltott válasz habituációja

- Hippocampus-thalamus
- Endofenotípus: tünetektől független, biológiai rokonoknál is
- Mánia, szorongás (ezekben nem stabil marker)

Előfeszítéses gátlás (prepulse inhibition, PPI)

- Riasztási reakció habituációja
- Állatkísérletes analógia (antipszichotikumfejlesztés)

Következtetések

- **Szkizofrénia-spektrum:** összetett neurodevelopmentális zavarok gén-környezet kölcsönhatáson alapulva
- **Biológiai mechanizmus:**
  - **Neurodevelopmentális komponens:** strukturális agyi eltérések (pl. asszociációs cortex/hippocampus térfogatának csökkenése, kamratágulat), negatív tünetek, neuropszichológiai deficit
  - **Monoaminerg diszregulációs komponens (dopamin):** affekt-telített téveszmék és hallucinációk
- **Neurokognitív mechanizmus:**
  - **Prediktív kódolás** és a szelf-monitorozás zavara: realitás torzítása
  - **Diszkonnekciós jelenségek:** asszociációk formai zavarai
  - **Szenzoros kapuzás** zavara: ingerelárasztás és dezorganizáció